DOI: https://doi.org/10.15407/np.67.009
УДК 025.7/.9:004]:[316.3-044.922]

Валерій Горовий,
доктор історичних наук, професор, заступник гендиректора,
заслужений діяч науки і техніки України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2644-5249

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

У статті розглядаються якісно нові характерні особливості, яких набула суспільна інформаційна сфера з впровадженням електронних інформаційних технологій. Зростаючі обсяги продукованої суспільством інформації, удосконалення інструментів управління інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства та розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства. Електронні технології за цих обставин прийшли і в бібліотечні установи – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, що пов'язані з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З другого – сприяли розширенню кола користувачів за межами бібліотеки через електронні засоби зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно розвиває і оновлює функції бібліотек. Активізація бібліотек у суспільному житті пов'язана також і з удосконаленням управління інформаційними процесами.

Таким чином, впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства сприяє її інтелектуалізації. Удосконалення відповідних бібліотечних технологій сприяє розвитку суспільної пам'яті, суспільної самосвідомості та відіграє важливу роль у прогресі людства.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні фонди, національний інформаційний простір, інформатизація, інформаційні обміни, інтелектуалізація інфосфери, управління інформаційними процесами, суспільна свідомість, загрози уніфікації, система інформаційних зв'язків.

© В. Горовий, 2023

Постановка проблеми. Електронні інформаційні технології внесли революційні зміни в організацію інформаційних процесів у суспільній практиці, сприяли вдосконаленню взаємозв'язків, піднесенню продуктивності глобального і національних інформаційних комплексів, у тому числі й за рахунок розвитку інформатизації, а через це і збагачення творчого потенціалу суспільства, створили умови для зближення інформаційних ресурсів розвитку безпосередньо із суспільною діяльністю.

У сучасній суспільній практиці назріває потреба усвідомлення значення цих процесів, перспектив їх розвитку в контексті активізації бібліотечних установ як джерела суспільної пам'яті, розвитку суспільної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство розвивається на основі електронних інформаційних технологій. Специфіку цього винятково складного періоду в цивілізаційному вимірі розглядали Д. Белл, В. Іноземцев та ін. Важливе значення при дослідженні теми статті мали висловлені цими дослідниками думки про вплив електронних інформаційних технологій на закономірності суспільного розвитку. Діяльність у сфері цих технологій у передових країнах світу вже приносить вагомі економічні результати. Це свідчить про те, що початковий етап розвитку цих технологій на загальносуспільному рівні вже пройдено. І. Кастельс, Е. Тоффлер ще на початку нинішнього тисячоліття аналізували перші результати і можливості інтернет-технологій для розв'язання актуальних соціально-економічних проблем.

І сьогодні набувають зростаючого значення питання ефективного використання уже напрацьованих суспільством ресурсів, організації роботи щодо вироблення форм і методів якісного управління інформаційними ресурсами, зростання рівня суспільної самосвідомості, максимально якісного нового інфотворення відповідно до потреб суспільства, ефективне співробітництво національного інформаційного комплексу з глобальним, що, безперечно, забезпечить подальший прогрес людства. Важливими для розуміння перспектив суспільного розвитку є також прогнозні орієнтири про ноосферні перспективи людства, розроблені М. Моїсєєвим. Корисним для цієї роботи є також колективне монографічне дослідження творчого колективу під керівництвом академіка О. Онищенка, у якому розглядаються сучасні уявлення про національний інформаційний комплекс, його структуру та можливості співробітництва з глобальним інформаційним комплексом. Водночас сучасний технологічний прогрес вносить нові корективи в організацію інформаційної сфери суспільства. Серед них і згадана в цій статті зростаюча суспільна проблема,

пов'язана з необхідністю активізації системи бібліотечних установ як інформаційної основи суспільної пам'яті, як бази для розвитку суспільної свідомості.

Виклад матеріалу. Розвиток електронних інформаційних технологій є закономірним етапом у процесі суспільної еволюції. Він спричинений ускладненням перетворювальної діяльності людства в умовах, коли екстенсивні можливості використання природних ресурсів для забезпечення його розвитку і протистояння викликам навколишнього середовища вичерпуються. Джерела подальшого одержання енергетичного ресурсу розвитку містяться в розробці усе складніших технологій обробки й використання первинних ресурсів. Для свого розвитку і застосування ці технології потребують більш складної інформаційної основи, зростання інформаційних обмінів, що й зумовлює стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій. Ці технології стали характерною ознакою нового, постіндустріального етапу розвитку людства.

На нинішньому етапі суспільного розвитку електронні інформаційні технології проникають у всі сфери людського життя, стають його основною комунікацією. Відбувається інтенсифікація цих обмінів та зростають вимоги до якісних параметрів змістовної інформації в системі спілкування. Цей процес зумовлюється, по-перше, тим, що, обслуговуючи чимраз складніші технології, інформація стрімко наближається до практичної діяльності. По-друге, у системі використовуваних технологій дедалі більшої ваги набувають складні види діяльності. Адже «першою і найпростішою характеристикою постіндустріального суспільства є те, що більша частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві і обробній промисловості, а зосереджена в сфері послуг, до яких належить торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, а також сфери науки, освіти і управління» [1].

Звертає на себе увагу той факт, що віднесення науки до сфери послуг було правомірним на кінець минулого століття. Однак із становленням постіндустріального, інформаційного етапу суспільного розвитку така правомірність дедалі частіше піддається сумніву. Д. Белл зауважує, що «інформація може виступати основним виробничим ресурсом постіндустріального суспільства…» [2]. При аналізі значення еволюції електронних ІТ цю думку розвиває М. Кастельс: «Нова економіка, яку очолює Інтернет-бізнес, не є онлайновою економікою, вона є економікою, яку рухають інформаційні технології» [3, с. 99].

Ускладнення системи інформаційних зв'язків у сучасному суспільстві зумовлюється тим, що «природа вводить в дію все нові й нові прин-

ципи відбору зі свого арсеналу. ...Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [4, с. 90]. Треба зазначити, що реалізація дедалі глибших і складніших шарів у структурі цього потенціалу вимагає зростання творчого ресурсу суспільства. І ця суспільна потреба реалізується через розвиток процесу глобальної інформатизації, долучення до використання наявних у суспільстві інформаційних ресурсів і нового інфотворення всієї соціально активної частини суспільства.

Водночас електронні інформаційні технології створюють нові можливості для «поліпшення зв'язків між людьми, обміну інформацією між "локальними інтелектами", розвитку колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, накопичення і використання знання» [4, с. 209].

Характерною особливістю сучасності є те, що до активної участі в інформаційних процесах у дуже стислі строки долучилися широкі маси суспільства, які здебільшого не мають відповідного рівня підготовки для участі в суспільно корисній інформаційній діяльності. Для значної частини учасників інформаційних обмінів самовираження в інтернеті поки що є значущим як соціальний процес, що приносить задоволення від невимушеного спілкування, обміну думками та розвагами. І тому сьогодні інформаційний простір перевантажений випадковою, низькоякісною інформацією, що ускладнює використання якісних суспільно значущих ресурсів. При цьому в останні роки з розвитком загальносуспільної системи соціальних інформаційних комунікацій в Україні ми спостерігаємо характерний процес самоорганізації вітчизняного інформаційного простору в напрямі формування системи соціальних інформаційних мереж. Як зауважував М. Кастельс, «…онлайн-мережі стають формами "соціалізованих спільнот", тобто формами комунікабельності, побудованими навколо специфічних інтересів…» [3, с. 132]. У цьому випадку дослідник зміг зафіксувати початковий прояв нового етапу соціального розвитку, характерного саме для інформаційного суспільства з його глобальною інформатизацією, проявом можливостей для реалізації творчих здібностей членів суспільства і формуванням соціальних структур на базі реалізації творчих інтересів.

Слід зауважити, що в умовах розвитку глобальних інформаційних процесів «подібно генетичній різноманітності, різноманітність національна – це захист популяції Homo sapiens від випадкових мінливостей долі» [4, с. 230], у цьому контексті додамо – від загроз уніфікації при прискореному розвитку глобального інформаційного простору. Захист

націй від негативних інформаційних впливів в умовах глобальних трансформацій сучасності відбувається зі зростанням значення національно окреслених інформаційних комплексів. Вони складаються з наукових та інших інфотворчих структур, державних та громадських інформаційних центрів, а також об'єднання вертикальних і горизонтальних інформаційних комунікацій у єдиній системі, об'єднаній на базі національних інтересів, що є інструментом національного розвитку в умовах інформаційного суспільства [5, с. 20]. Ці національні інформаційні об'єднання можуть забезпечувати перспективи загальноцивілізаційного прогресу в межах міжнародного співробітництва, спільно збагачуючи глобальний інформаційний комплекс кращими зразками нового знання. Водночас для прогресу людства важливим є ефективне використання спільних знань націями і державами в межах власного розвитку.

Удосконалення новітніх електронних засобів сприяє розвитку суспільної свідомості. При цьому створюються можливості для зростання свідомого чинника у використанні інфосфери. Інформаційний комплекс якраз і є основним інструментом цього процесу. Впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства з розвитком масової інформатизації стимулювало зростання творчого потенціалу і, відповідно, вдосконалювало процеси еволюції суспільної свідомості. Останнє є дуже важливим у забезпеченні адекватних темпів реагування на зростаюче число суспільних викликів. Тут принагідно зазначимо, що система бібліотечних установ традиційно є інформаційною основою суспільної пам'яті. Однак в умовах розвитку постіндустріальної спільноти бібліотеки як суспільні утворення, що функціонують безпосередньо в інфосфері суспільства, мають відігравати зростаючу роль у роботі з масивами інформації, що стає, як зазначалося вище, продуктивною силою суспільства.

У цьому контексті доречно буде згадати, що Україна, на відміну від західних країн, має суттєву потенційну перевагу у використанні інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору: з часів соціалізму в ній залишилася потужна бібліотечна система державного підпорядкування, що охоплювала всі категорії населення та у якій працювали переважно професійні бібліотечні працівники. Цей потенціал може бути продуктивно використаний і тепер за умови модернізації відповідно до сучасних вимог.

До традиційних функцій бібліотечної діяльності сьогодні додається роль посередника між користувачем і глобальним світом інформації загалом. Створення бібліотечних консорціумів дає змогу вирішувати питання комплексного використання бібліотечних фондів для обслуговування

широкого кола користувачів. Свою діяльність бібліотеки мають спрямувати на те, щоб навчити абонентів чітко орієнтуватися в стрімко зростаючих масивах електронних повідомлень. Розвиток міжнародного інформаційного співробітництва піднімає роль бібліотек у моніторингу міжнародних інформаційних масивів, формуванні попиту та підготовці інформаційних продуктів для реалізації за рубежем.

Як показує практика, бібліотеки можуть надавати суттєву допомогу в протистоянні інфільтрації ворожої, часто шкідливої, або ж просто непридатної для використання зарубіжної інформації в інформаційний простір України.

Зростаюче значення інформації в усіх сферах життєдіяльності людини вимагає вдосконалення бібліотечної роботи з підготовки інформаційних ресурсів. Для цього на базі власних бібліотечних фондів, актуальних зразків національного інфотворення та відбору необхідних ресурсів глобального інформаційного комплексу формуються збалансовані тематичні пакети інформації, необхідної для реалізації планів і завдань подальшого суспільного розвитку. Такі інформаційно-аналітичні пакети, на відміну від ситуативного використання інтернет-інформації користувачем, від традиційного використання спеціальної літератури відрізняється тим, що в них закладаються кращі напрацювання з конкретної тематики з бібліотечних фондів, враховуються результати національного інфотворення та найновіші напрацювання в глобальному інформаційному просторі. Таким чином, інформаційний ресурс у поєднанні як традиційних підходів, так і новизни сприяє запобіганню помилок і стає якісною інформаційною основою для практичного застосування.

Зростання ролі бібліотек у громадському житті також пов'язано і з удосконаленням управління інформаційними процесами. У структурі національного інформаційного комплексу основні напрями розвитку суспільно значимої інформації визначаються державними органами. Найважливіші орієнтири їх реалізації розробляються відповідними державними і науковими установами та громадськими інформаційними центрами, бізнес-структурами, що співпрацюють з ними. Вектори суспільного розвитку в інформаційному просторі поширюються через інформаційні комунікації, насамперед стратегічні. Адже саме вони забезпечують «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [6]. Стратегічні комунікації, разом із регіональними та місцевими, становлять скелетну систему інформаційних обмінів у межах національного

інформаційного простору. Ця система безпосередньо наближена до реальної практичної діяльності, однак здатна і оперативно забезпечувати виробництво нової інформації. Присутність бібліотек, насамперед наукових, тісно пов'язаних з академічною наукою, у соціальних інформаційних комунікаціях сприяє поліпшенню наповнення цих комунікацій якісною науковою, науково-популярною інформацією, збагаченню суспільної свідомості здобутками науки. З розвитком новітніх електронних засобів цей процес стає дедалі ефективнішим механізмом керування інформаційними обмінами. Для сучасного етапу розвитку інформатизації, що характеризується постійно зростаючим числом джерел суспільного інформування і розширенням попиту на інформаційний ресурс – це є вкрай важливим.

Таким чином, впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства сприяє її інтелектуалізації, що є обов'язковою умовою не лише виживання, а й подальшого розвитку людства на шляху до «променевої трансформації» (за висловом К. Ціолковського). І бібліотеки в цьому процесі, будучи носієм суспільної пам'яті, вже відіграють і відіграватимуть у майбутньому дуже помітну роль. Зауважимо, що ця роль потребує суспільної підтримки. Розуміння ж цього процесу має прийти якомога швидше, щоб забезпечити цей прогрес.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999. С. 169.

2. Иноземцев В. Л. Постиндустриальный мир Даниела Белла. М. : Academia, 1999. X LI.

3. Кастельс М. Інтернет-галактика. Київ : Ваклер. 2007. 304 с.

4. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. 351 с.

5. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 217 с.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. *Верховна Рада України* : *офіц. вебсайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text

References

1. Bell, D. (1999). Gryadushee postindustrialnoe obshestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia [in Russian].

2. Inozemcev, V. L. (1999). Postindustrialnyj mir Daniela Bella [The post-industrial world of Daniel Bell]. Moscow: Academia [in Russian].

3. Kastels, M. (2007). Internet-galaktika [Internet galaxy]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].

4. Moiseev, N. N. (1990). Chelovek i noosfera [The human being and the noosphere]. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].

5. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). Natsionalnyi informatsiinyi kompleks i yoho rol u hlobalnomu informatsiinomu prostori [National information complex and its role in the global information space]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy». Ukaz Presidenta Ukrainy №555/2015 vId 24.09.2015 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 2, 2015 "On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated September 24, 2015 No. 555/2015]. (2015). *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsijnyj vebsajt – Verkhovna Rada of Ukraine: official website* [in Ukrainian]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text

Стаття надійшла до редакції 25.01.2023.

Valery Horovyi,
Dr. Sci. (History), Professor, Deputy Director,
Honored Science and Technology Worker of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2644-5249

Electronic Information Resources in Social Transformations

The article examines qualitatively new characteristic features acquired by the public infosphere with the spread of electronic information technologies. The growing volumes of information produced by society, the improvement of information flow management tools, the ever-deepening penetration of new information into the society structure, and the fact that more and more people gain access to it, have opened up new opportunities in the realization of the society productive forces.

At the same time, electronic technologies came to libraries - traditional social centers for storage and use of information. On the one hand, libraries gave a tangible boost to all areas of librarianship related to users service directly in libraries and its improving. On the other hand, they made it possible to expand the number of users outside the library, with the help of electronic means of communication. Increasing demand for information beyond the traditional library reading, in the environment of business, politics, and power structures, in the process of activation of the entire social structures system within the framework of the civil society development, significantly develops and renews libraries functions. Activation of libraries in public life is also related to the improvement of information processes management.

Thus, the introduction of electronic information technologies into the infosphere of society contributes to its intellectualization. The improvement of relevant library technologies contributes to the development of public memory, public self-awareness and plays a growing role in the humankind progress.

Keywords: library information funds, national information space, informatization, information exchanges, intellectualization of the infosphere, management of information processes, public consciousness, threats to unification, system of information ties.